

ZMNE STRATÉGIAI VÉDELMI KUTATÓKÖZPONT

ELEMZÉSEK – 2006/4

1581 Budapest Pf. 15 Tel: 432-90-92 Fax: 432-90-58

Új minőség az orosz külpolitikában

2006 első felében az orosz külpolitika határozottan új minőségi fázisába lépett. Vlagyimir Putyin elnök éves üzenete, immár hagyományosnak számító, soros internetes kommunikációja a nemzetközi net-társadalommal, lehetséges utódainak megnyilatkozásai, a Kreml ideológiai szürke eminenciásának nyilvánosság számára megfogalmazott üzenetei, az orosz nagykövetek két évente tartott, idei értekezletén elhangzott Putyin-beszéd, és nem utolsósorban a G-8-ak pétervári csúcstalálkozója bőséges anyagot szolgáltat az orosz külpolitikában zajló minőségi változás értelmezéséhez – elemzésünk erre tesz kísérletet.

Az orosz külpolitika új tartalmi elemeit három területen lehet megragadni: a formálódó új nemzeti ideológiában, az orosz globális külpolitika új hangsúlyában és a lokális, a Független Államok Közössége (FÁK) szintjén gyakorolt politika fordulataiban.

Új ideológia

A formálódó új nemzeti ideológia alapjait orosz értelmiségiek egy befolyásos csoportja fektette le még a múlt évben. Az orosz nemzeti eszme definíciójuk szerint egyfajta „dinamikus konzervativizmus”-ként jellemezhető, az orosz nemzet, valamiféle „nemzetek feletti” képződmény (azaz saját etnikai határain is túlmutató befolyással és kompetenciával bír), központi eleme az erős állam, saját demokraciamodellel rendelkezik, a nemzetközi kapcsolatokban pedig küldetése van: Oroszország a „szélsőségek ellensúlya”, s egyfajta visszatartó erő szerepét kell játszania.

Ezt az elméleti konstrukciót Vlagyimir Putyin elnök egyik lehetséges utóda, egyik legközelebbi bizalmasa, Szergej Ivanov első miniszterelnök-helyettes és védelmi miniszter közvetítette a hazai és nemzetközi nyilvánosság számára. Ivanov szerint az orosz nemzeti eszme a nemzetbiztonság vonatkozásában három elemet foglal magában: a szuverén demokráciát, az erős gazdaságot és a katonai erőt. A szuverén demokrácia koncepcióját Vlagyiszlav Szurkov, az elnöki adminisztráció egyik helyettes vezetője, a gyakorlatban a Kreml főideológusa fogalmazta meg 2006 elején. Szurkov a „szuverén demokrácia” terminus technikusát eredetileg alapvetően a nyugatról jövő és az Oroszországra kritikusan vonatkoztatott „irányított demokrácia” ellenében fogalmazta meg.¹ A szuverén demokrácia fogalom két komponensből áll. Jelenti egyfelől a demokrácia oroszországi, sajátos modelljét, másfelől azt az összefüggést, miszerint nincs politikai szuverenitás gazdasági szuverenitás nélkül.² Ugyanakkor a szurkovi felfogás – bár kétségtelenül szembemegy a nyugati demokrácia-felfogás alaptéziseivel, még inkább pedig annak gyakorlatával – a nemzetközi kapcsolatokban egyáltalán nem az izoláció irányvonalát jeleníti meg, éppen ellenkezőleg, Oroszország mielőbbi nemzetközi integrációját sürgeti.³ Putyin lehetséges másik utódjelöltje, Dmitrij Medvegyev első miniszterelnök-helyettes ugyanakkor nyilvánosan bírálta a szurkovi terminológiát, azt fejtegetve, hogy ha a demokrácia elé bármilyen jelzöt teszünk, akkor annak „sajátos mellékíze” van, mintha „valamilyen nem hagyományos demokráciáról lenne szó”. Helyette a „demokrácia, átfogó állami szuverenitás mellett” formulát ajánlja.⁴ Medvegyev értelmezésének és publikus kritikájának az lehet a magyarázata, hogy egyfelől kifogja a szelet a nyugati kritikák elől, másfelől a nemzeti ideológiáról szóló vitában magát nyugatosabbnak pozicionálja. Mindenesetre a szuverén demokrácia tézisének erejét mutatja, hogy az orosz törvényhozásban abszolút többségben lévő „elnöki párt”, az Egységes Oroszország most készülő új programjában központi helyet fog kapni ez a fogalom.

Az orosz vezetésnek a demokrácia témájában való növekvő magabiztosságát mutatja, hogy G-8-ak közelmúltbeli pétervári találkozásán Moszkva, saját szempontjából sikeresen kezelte az oroszor-

¹ Az „irányított demokrácia” a Putyin-rendszer legpuhább kritikáját jelenti, amelyben az alapvetően demokratikus berendezkedést és politikai folyamatokat a kézi vezérlés torzítja. A keményebb kritikák ugyanakkor autoriter vagy tekintélyelvű rezsimként definiálják Putyin rendszerét.

² Az külön érdekesség, hogy a politikai és gazdasági szuverenitás összefüggéseit Szurkov a „klasszikusok” tanulmányozása közben, konkrétan Ernesto Che Guevara vonatkozó írásaiból merített ihlettel fogalmazta meg.

³ „...ha nem integrálódunk széles körben a világ gazdaságba, a világ tudásrendszerébe, akkor nem lesz hozzáférésünk a nyugati korszerű technológiájához, ami nélkül Oroszország modernizációja lehetetlen”. Lásd: Szuverenitét – eto polityicseszkiy szinonim konkurentoszposzobnosztyi, www.edinoros.ru/print.html?id=111148

⁴ Lásd az Ekszperct c. lapban megjelent Medvegyev-interjút. Kézli a www.strana.ru 2006. július 24.

szági demokratikus állapotokat érő nyugati kritikát, sőt Putyin nevétség tárgyává tette Busht, amikor az utóbbi azt a kívánságát tolmácsolta, hogy „Oroszországban is legyen olyan demokrácia, mint Irakban”, mire az orosz elnök úgy reagált: „nem szeretnénk, ha olyan demokráciánk lenne, mint Irakban”.⁵

A gazdaság megerősítését célzó törekvések ambíciózusságát jelzi, hogy Putyin elnök a 2003-2013-as időszakban a GDP megduplázását tűzte ki célul, ami eddig időarányosan bőven teljesült. A katonai potenciál jelentőségéről vallott orosz nézeteket lásd alább.

Globális külpolitika

A globális külpolitika terén Moszkva politikájának új elemei közé az alábbiak tartoznak:

- új erőviszonyok kialakításának igénye az Egyesült Államokkal;
- új leszerelési-fegyverzetkorlátozási tárgyalások;
- a katonai erő további felértékelődése;
- Oroszország energia-nagyhatalmi státuszának elismertetése;
- az orosz állami szuverenitás és a határok megváltoztathatatlanságának kompromisszumok nélküli elfogadtatása.

Új erőviszonyok kialakításának igénye az Egyesült Államokkal. Ami az első pontot illeti, az nem teljesen új keletű igény Oroszország részéről, hogy egyenrangú kapcsolatokat ápoljon vele az Egyesült Államok, ám az utóbbi fél év során ez különös hangsúllyal jelent meg Moszkva kommunikációjában, *elutasítva a „junior partner” státuszt*, vagy ahogyan Putyin fogalmazott a nagyköveti értekezleten: az „*amit szabad Jupiternek, nem szabad a kisökörnek*” elve *elfogadhatatlan a modern Oroszország számára*.⁶

Új leszerelési-fegyverzetkorlátozási tárgyalások. Vlagyimir Putyin elnöki üzenetében hangsúlyosan szólt arról, hogy a bipoláris korszak utáni időszakban az államok elhanyagolták a leszerelés és fegyverzetkorlátozás ügyét, egyfajta „*pangás következett be*”, és a nagyköveti értekezleten *új tárgyalásokat sürgetett az Egyesült Államokkal a stratégiai támadó fegyverekről*.

A katonai erő további felértékelődése. A katonai erő felértékelése sem teljes újdonság a századforduló utáni orosz külpolitikában, valójában a 2003 őszén nyilvánosságra hozott ún. Ivanov-doktrínától datálódik.⁷ Ennek a folyamatnak a további lendületét mutatja azonban az idej elnöki üzenetben az a vadonatúj tétel, miszerint az orosz fegyveres erők új küldetése a *képesség egyidejű harc megvívására három szinten: globálisan, regionálisan és lokálisan*.⁸

Oroszország energia-nagyhatalmi státuszának elismertetése. A Putyin-korszak egyik legfontosabb külpolitikai törekvése, Oroszországnak, mint energia-nagyhatalomnak az elismertetése alapvetően sikeresnek mondható. Annak ellenére, hogy egy sor probléma vár még megoldásra ezen a területen – így például Moszkva vitában áll az Európai Unióval az Energia Charta ratifikálásával kapcsolatban, Washington késlelteti az orosz WTO-tagságot, a Kremlt az energiafegyver zsarolásos alkalmazásával vádolják stb. – Oroszország minden kétséget kizáró módon *újabb nagyhatalmi pillért* épített ki magának, s nagyhatalmisága immár nemcsak egydimenziós (katonai).

Az orosz állami szuverenitás és a határok megváltoztathatatlanságának kompromisszumok nélküli elfogadtatása. Oroszországnak – miután az ilyen jellegű problémákat Európában gyakorlatilag lezárta vagy minimalizálta, s Kínával is megállapodott néhány éve – jelentős területi vitája csupán Japánnal van abban az értelemben, hogy Tokió vitatja a Kurili-szigetek hovatartozását. Három közelmúltbeli mozzanat világít rá arra, hogy *Moszkva végleg érvénytelenítette azt a 90-es években néhányszor napirendre került opciót, miszerint kompromisszumos megoldásként* (pl. Japán „megvásárolná” vagy „bérbe venné”, azaz pénzért cserébe hozzájutna a Kurili-szigetek két hozzá közelebbi darabjához) *elfogadná a „vitatott területek” egy részéről való lemondást*. Először is, Moszkva nagyszabású beruházási terveket hozott nyilvánosságra Kamcsatka, Szahalin és a Kurili-szigetek infrastruktúrájának fejlesztésére, másodsor, először rendeztek (ötezer katona részvételével) stratégia hadgyakorlatot a Kamcsatkai-félszigeten – hangsúlyosan stratégiai és nem antiterrorista jellegű kiképzésről van szó –, legutóbb pedig az orosz tengeri határőrség minden korábbinál keményebben lépett fel a felségvizein

⁵ Ivan Ivannyikov, Rosszija nye Irak. www.strana.ru/print/287031.html

⁶ A nagyköveti értekezleten elhangzott Putyin-beszéd ismertetését, és az idézetet lásd Kszenyija Fokina: Programma pragmatyikov, www.strana.ru/print/285137.html és RFE/RL NEWSLINE Vol. 10. no. 118 Part I, 28 June 2006

⁷ Lásd: Póti László: Egy új orosz biztonsági-katonai stratégia kontúrjai. ZMNE SVKK Elemzések 2003/3.

⁸ Putyin 2006-os elnöki üzenetében így fogalmazott: „*A mai Oroszországnak olyan hadseregére van szüksége, amely megfelelő módon tud reagálni a jelen kor veszélyeire. Olyan fegyveres erőkkel kell rendelkezünk, amely képesek egyidejűleg harcolni globálisan, regionálisan, és ha kell, akkor néhány helyi konfliktusban.*”

http://www.kremlin.ru/appears/2006/05/10/1357_type63372type63374type82634_105546.shtml

orvhalászó japán civilekkel szemben (fegyvert is használva a végül egy halálos áldozattal járó incidens során).

Az orosz FÁK-politika kettős fordulata

Az orosz FÁK-politikában 2006-ban kettős fordulat zajlott le, mégpedig egyrészt a poszt-szovjet térség ún. befagyasztott konfliktusai, másrészt a térségbe szállított orosz energiahordozók árképzése terén. Az első esetben a hagyományos orosz politika azt célozta, hogy az öt ismert megoldatlan konfliktusból az orosz érdekeket leginkább érintő háromban (Abháziában, Dél-Oszétiában, illetve a Dnyesztermelléki Köztársaságban) fenntartsák a konfliktust és a status quo-t, mert Moszkva leghatékonyabban így tudta befolyásolni a kérdéses államok – Grúzia és Moldova – politikáját. A Koszovó státuszával kapcsolatos fejlemények előrehaladtával, illetve Montenegró függetlenné válásával viszont a Kreml részéről először került nyílt megfogalmazásra, hogy *ezeket a konfliktusokat népszavazás útján kellene rendezni.*⁹

Az orosz energiahordozók – elsősorban a gáz – árát az elmúlt másfél évtizedben Moszkva politikai kérdésként kezelte, azaz a világpiacinál lényegesen olcsóbb árért cserébe (legalábbis) lojális magatartást várt el partnereitől, ezzel jelentősen befolyásolva az adott ország bel- és külpolitikáját. Ezzel a politikával szakítva Putyin a nagyköveti értekezleten a következőket jelentette be: *„Úgy gondolom, hogy megérett a helyzet arra, hogy áttérjünk a világgazdaságban és világkereskedelemben alkalmazott elvekre, amelyek józan számításokon alapulnak.”*¹⁰ A Gazprom vezetője ezt néhány napra rá úgy konkretizálta, hogy a FÁK-térségbeli gázárakat az európai árképzési feltételek mentén kívánják a jövőben alakítani. A piaci alapú árképzés radikális fordulatot jelent Moszkva politikájában, ami gyökeresen átrendezi majd a FÁK-kapcsolatrendszerét, s Moszkva befolyásolási képességét modernebb alapokra helyezi.

Összegzés

Azok a fentiekben bemutatott változások – egy szofisztikált nemzeti ideológia alapjainak lerakása, az erősödő nemzetközi nagyhatalmi státusz felépítésének stratégiája és a hagyományos poszt-imperialista FÁK-politikával való szakítás –, amelyek 2006-ban az orosz külpolitika meghatározó, új jellemzőivé váltak, azt jelentik, hogy újra kell értékelnünk Oroszország nemzetközi szerepét. Végleg meg kell szabadulni az olyan – a politikai elitben, a médiában, a közvéleményben – tovább élő sztereotípiáktól, melyek szerint Oroszország egy lesajnált, hanyatló, dezintegrálódó, permanens válságban lévő, állandó identitásproblémákkal bajlódó, retrográd, neo-imperialista, hajdanvolt nagyhatalom, amennyiben pedig valahol mégis fejlődést produkál, akkor is csupán agresszív „kishatalomnak” tekintendő. Az új Oroszországgal a jövőben sokkal jobban kell számolni a nemzetközi kapcsolatokban, mint egy olyan fejlődő nagyhatalommal, amely – egyre kiforrottabb identitással, megformált nemzeti ideológia alapján és megerősödött gazdasági alapokon – nemzeti érdekeit erősebben és hatékonyabban fogja érvényesíteni.

⁹ Lásd Putyin internetes interakciójának jegyzőkönyvét, Styenogramma internet-konferenciája Prezigyenta Putyina, www.kremlin.ru/text/appears/2006=07/108326.shtml Idetartozó friss fejlemény, hogy ez a három, el nem ismert entitás egyfajta szövetséget hozott létre, közös békefenntartó erők létrehozását proklamálva, illetve a nemzetközi elismertség békés – népszavazásos úton – történő megszerzése érdekében. Ivan Preobrazsenszkij, Szozuz nyepriznannih szozdan. www.strana.ru/print/284070.html

¹⁰ Lásd Fokina, i.m.